

GUATEMALA

EL POBLE MAYA CHORTÍ I LA RESISTÈNCIA
CONTRA L'EXTRACTIVISME.

Informe elaborat per:

CCA(R)
Comissió Catalana
d'Ajuda al Refugiat

GUATEMALA

**EL POBLE MAYA CHORTÍ I LA RESISTÈNCIA
CONTRA L'EXTRACTIVISME.**

ÍNDICE

1. Introducció a la investigació: desplaçament forçat per vulneracions de drets mediambientals a Guatemala	7
2. Metodologia	9
3. Objectius del viatge	9
4. Persones participants	9
5. Guatemala en context	10
5.1 Història recent de Guatemala	10
5.2 Context socioeconòmic	11
5.3 Característiques demogràfiques	12
5.4 Geografia i recursos naturals	12
6. Situació dels drets humans	13
6.1 Llibertat d'expressió i reunió:	14
6.2 Accés a la justícia i lluita contra la impunitat	14
6.3 Drets de les dones	15
6.4 Drets del col·lectiu LGBTI	16
6.5 Drets dels Pobles originaris	16
6.6 Situació de les persones defensores de drets humans	17
6.7 Empreses i drets humans	18
Situació dels migrants, refugiats i sol·licitants d'asil	19
7. Els conflictes sociambientals	20
8. Territori ancestral ch'ortí; la resistència organitzada d'un poble davant l'extractivisme	22
Expoli de la terra; el cas de La cantera El Porvenir	23
Cantera Los Manantiales	26
9. Conclusions	29

ACRÒNIMS

A

ACNUR. 'Alt Comissariat de Nacions Unides per als als Refugiat

C

CCAR. Comissió Catalana d'Ajuda al Refugiat

CCCND. Véase Comité Campesino Chortí Nuevo Dia

CEH. Comisión de Escalarecimiento Histórico

CICIG. Comissió Internacional contra la Impunitat a Guatemala,

CIDH. Comissió Interamericana de Drets Humans

COPADEH. Comissió Presidencial per la Pau i els Drets Humans a Guatemala

D

DESC. Drets Econòmics, Socials i Culturals

DRER. Departament de Reconocimiento de Estatutos de Refugiado Guatemala

E

EPU. Examen Periòdic Universal

F

FAO. Organització de les Nacions Unides per l'Agricultura i l'Alimentació

I

IDMC. Internal Displacement Monitoring Centre

O

OACNUDH. Oficina de l'Alt Comissionat pels Drets Humans

OIE. Observatorio de Industrias Extractivas

OIT. Organització Internacuional del Treball, Organització Internacional del Treball

OMAL. Observatorio de Multinacionales de América

P

PBI. Brigades Internacionals de la Pau

PNUD. El Programa de les Nacions Unides per al Desenvolupament

T

TI. Transparència Internacional

U

UDEFEGUA. Unidad de Protección a Defensoras y Defensores de Derechos Humanos de Guatemala

UFCO. United Fruits Company

I. INTRODUCCIÓ A LA INVESTIGACIÓ: DESPLAÇAMENT FORÇAT PER VULNERACIONS DE DRETS MEDIAMBIENTALS A GUATEMALA

La simbiosi entre globalització i capitalisme, ha consolidat i perpetuat un sistema de relacions basades en patrons colonials de submissió, dominació i desigualtat, alhora que ha cristal·litzat en una sèrie de polítiques neoliberals, que han tingut un fort impacte en els països del Sud Global, basades en l'espoli sense límits dels recursos naturals per part de monopolis i oligopolis transnacionals que permeten l'acumulació de capital centralitzada en països del Nord Global i, que tot i tenir origen fa més de 40 anys, actualment segueixen vigents.

Guatemala és un cas paradigmàtic de com la implementació d'aquest capitalisme global va comportar la renúncia a polítiques monetàries sobiranes i l'obertura del país al capital estranger deixant entrar empreses transnacionals que en poc temps es van apropiat pràcticament de tot el país com és el cas de la United Fruits Company (UFCO).

En aquest sentit, la globalització neoliberal ha facilitat la creació d'entramats jurídics, polítics i econòmics que han permès a les empreses transnacionals i a petites elits locals actuar de forma corrupta, opaca i impune. Imposant les seves agendes econòmiques en detriment de les persones i del medi ambient.

Aquest espoli està generant el desplaçament forçat de milers de persones per la contaminació de les aigües i les terres, la destrucció dels seus medis tradicionals de vida i la violència exercida cap a les comunitats en els processos d'usurpació de les terres.

En aquest sentit, la degradació mediambiental en les seves múltiples accepcions esdevé, cada vegada més, un factor determinant a l'hora de condicionar la mobilitat humana. No obstant això, és difícil poder quantificar quantes persones al món es veuen afectades per aquesta i decideixen canviar de lloc de residència convertint-se en desplaçades internes o transfrontereres.

El desplaçament forçat per raons mediambientals és una realitat complexa i multicausal. Un ampli ventall de factors interseccionen com a variables que produeixen moviments migratoris. Aquests són factors socioeconòmics com la denegació del gaudi dels Drets Econòmics, Socials i Culturals- DESC-; factors polítics i institucionals com conflictes socials i/o armats, institucions fràgils, corrupció, alts índex d'impunitat, discriminació i marginació de les minories ètniques, violència generalitzada, narcotràfic; factors demogràfics com la pressió sobre els recursos naturals, la manca de planificació urbana així com factors culturals com la relació històrica d'una determinada comunitat amb la migració o els significats simbòlics que cada cultura atribueixi als moviments de població (CEDAT, 2021).

Cal fer èmfasis en que sota la categoria de desplaçament forçat per vulneracions de drets mediambientals s'hi engloben diferents casuístiques que els motiven i que es poden dividir principalment en dos grans grups: En primer lloc, els esdeveniments geofísics -erupcions volcàniques, terratrèmols...-, esdeveniments meteorològics - ciclons, temperatures extremes, sequeres...-. En segon lloc trobem aquells factors mediambientals d'origen antropogènic; derivats de l'acció de l'indústria extractiva, minera, energètica, l'agroindústria, la construcció de grans infraestructures, hidroelèctriques, etc. I que provoquen desforestació, esgotament de recursos, contaminació de la terra i l'aigua entre d'altres. També s'inclou en aquesta segona categoria aquells factors vinculats a l'escalfament global produït pel canvi climàtic. En aquest sentit, cal fer èmfasis en que desplaçats mediambientals i desplaçats climàtics no corresponen al mateix concepte, sent el primer el més ampli (M. Pajares, 2020).

Dimensionar la magnitud dels desplaçaments interns i transfronterers degut a les vulneracions de drets mediambientals és un repte i de fet, hi ha molt poca informació respecte a aquells originats per l'acció humana i per la inacció governamental. Els desplaçaments es donen principalment en països de rendes baixes i són principalment interns - de zones rurals a les perifèries de les ciutats - tal i com hem esmentat.

Segons la Divisió de Població de Nacions Unides, anualment 60 milions de persones abandonen el món rural per anar a les grans ciutats dins un mateix país. Això són unes 165.000 persones diàries. Mentre que anualment són 6 milions les que creuen una frontera (M. Pajares, 2020). No obstant això, el Banc Mundial i l'Institut per la Pau han fet algunes projeccions a futur en que xifraven els desplaçaments ambientals en 140 milions o 1.200 milions per al 2050 respectivament. Aquestes estimacions han rebut nombroses crítiques per dues raons. Per una banda, ja que resulta paradoxal que el Banc Mundial quantifiqui el desplaçament per vulneracions mediambientals quan ha estat al darrera de la desregulació en matèria econòmica als anys 80 i l'aplicació de mesures que han provocat i propiciat l'acció de les grans transnacionals en els països del Sud. Per altre banda, des de l'acadèmia es posa en dubte aquestes estimacions ja que considera que per realitzar-les s'emprenen metodologies no consolidades que barregen conceptes com mobilitat interna i internacional, mobilitat voluntària i forçada i confonen factors de degradació ambiental i climàtica. També per la dificultat d'aïllar el factor ambiental entre d'altres i poder identificar-lo com la motivació subjacent del desplaçament (B. Felipe, 2021).

Davant d'aquesta realitat, les lluites ambientals i de defensa del territori contra els processos extractivistes acaben resultant la última línia de defensa de la vida i esdevenen cabdals per frenar l'erosió mediambiental que està amenaçant a tot el planeta, i molt particularment a indrets que han estat ancestralment habitats en la seva majoria per pobles indígenes. En aquest sentit, Guatemala, és un dels països amb més percentatge de població indígena sent més del 45% de població.

En aquest sentit, des de la Comissió Catalana d'Ajuda al Refugiat (CCAR) volem assenyalar la corresponsabilitat del Nord Global a través de denunciar com les transnacionals actuen de manera impune i imposen la seva agenda i interessos en detriment de la garantia dels drets humans.

2. METODOLOGIA

Del 19 al 27 d'agost un equip de la CCAR va viatjar a Guatemala, concretament a Ciudad de Guatemala i al Departament de Chiquimula, regió on viu principalment el poble maya Chortí per tal d'observar i verificar la situació de vulneració de drets humans i ambientals que fan front les comunitats de Camotán i Jocotán.

Durant la visita, principalment a la capital, es van mantenir reunions tant amb institucions governamentals guatemalenes, com amb organismes de la cooperació espanyola. També es van establir reunions amb organitzacions no governamentals d'àmbit d'actuació estatal, regional i organitzacions comunitàries (Comité Campesino Chortí Nuevo Dia, CCCND) així com organismes vinculats a universitats públiques com l'Observatorio de Industrias Extractivas (OIE). Es van fer entrevistes gravades tant a persones defensores dels drets humans i ambientals com a algunes organitzacions per posteriorment recollir dades i integrar-les en l'informe, així com per disposar de materials audiovisuals que donin suport a l'investigació.

3. OBJECTIUS DEL VIATGE

L'objectiu principal del viatge era documentar la relació entre la implementació de megaprojectes extractius i d'infraestructures amb el desplaçament forçat de les comunitats de la regió que es veuen afectades per aquests. Els principals han estat:

- Establir els vincles entre el desplaçament forçat de les comunitats i la vulneració dels drets econòmics, socials i culturals dels pobles camperols i indígenes.
- Construir aliances que ens permetin donar seguiment al fenomen del desplaçament forçat per vulneració de drets ambientals a nivell mesomèrica.
- Consolidar relacions i establir-ne de noves amb organitzacions comunitàries i defensors i defensores de la terra i el medi ambient.

4. PERSONES PARTICIPANTS

Per la visita a Guatemala es va conformar un equip de 3 persones, dos d'elles membres de la CCAR:

Dilara Ekmen, responsable d'incidència política i participació social de la CCAR

Elena Maya, coordinadora d'atenció a les persones.

I respecte la tercera integrant, vam comptar amb la reportera Marta Molina per tal de documentar gràficament tot el viatge.

5. GUATEMALA EN CONTEXT

5.1 HISTÒRIA RECENT DE GUATEMALA

La història recent de Guatemala és summament complexa i està fortament marcada pel conflicte armat intern que va patir durant 36 anys i que va resultar en 200.000 persones assassinades, de les quals el 83% persones eren membres del poble maya, en més de 50.000 víctimes de desaparició forçada, segrestos, violència sexual, execucions extrajudicials i aproximadament un milió i mig de persones desplaçades forçosament entre els anys 1960 i 1996 segons va identificar la Comisión de Escalarecimiento Histórico (CEH) creada al marc de l'Acord d'Oslo de 1994¹.

El conflicte armat a Guatemala va tenir origen en factors interns i externs. En clau interna va ser producte de les enormes desigualtats socials entre una majoria de població indígena que habitava principalment a zones rurals i es trobava en una situació d'alta vulnerabilitat, extrema pobresa i exclusió política, social i econòmica i una minoria lladina que concentrava tot el poder econòmic, polític i d'accés i tinença de la terra.

Durant els anys 40 i principis dels 50 es van produir una sèrie de moviments socials que exigien canvis a aquesta realitat reivindicant sobretot que es modifiqués la llei de tinença de la terra que estava en mans de grans terratinents i de la companyia nord-americana UFCO. Al 1901, sota el mandat del dictador Manuel Estrada Cabrera aquesta companyia va adquirir una rellevància sense precedents aconseguint capitalitzar diversos sectors com el de transports, energètic, infraestructura i de consum. També va aconseguir l'acaparament de gran part de les terres de Guatemala que va gestionar sota un règim equivalent al feudalisme en què els i les treballadors de majoria Maya vivien en condicions de servitud i esclavitud i on imperava el per, al qual estaven sotmesos els treballadors i treballadores eren part de la concepció de propietat feudal de la terra.

Al 1944 quan els ciutadans de Guatemala, mobilitzats a través del procés revolucionari, van enderrocar al dictador Jorge Ubico, es van produir les primeres eleccions de la història del país i va començar un procés constituent que va culminar en una nova carta magna, reformes estructurals així com es van donar passos fermes en la consolidació de drets a les àrees de salut i educació.

El seu successor, Jacobo Arbenz, va proposar acabar amb una de les injustícies més flagrants; que el 90 % de la població guatemalenc disposés de menys de 10% de la terra del país mentre que grans latifundistes mantenien grans percentatges de terra inutilitzada.

La voluntat que hi hagués una redistribució de la terra es va materialitzar el 17 de juny de 1952 al Decret 900 conegut a posteriori com a Reforma Agrària. També va arrancar una sèrie de polítiques públiques per tal d'enfortir drets socials; seguretat social, alfabetització, codi de treball, etc. La UFCO va témer que li expropiessin les terres no productives i va demanar la intervenció del Departament d'Estat d'Estats Units i del propi Eisenhower. En clau externa, el context de Guerra Freda va propiciar que els Estats Units realitzessin un cop d'estat a través de la primera operació de la CIA a la regió i al món, anomenada Operation Success, per destituir Arbenz sota el pretext que era un govern comunista. Ho va fer amb la col·laboració de l'església, de latifundistes guatemalencs, de diplomàtics de diversos països i dels règims militars de diversos països de la regió.

Aquest va ser l'inici d'una guerra civil i de consecutius cops d'estat que van tenir un impacte brutal sobretot per la població indígena del país ja que es va instaurar la idea que hi havia un enemic interior i degut al gran racisme i classisme es va acusar als pobles Maya de Guatemala d'ajudar a la guerrilla. Les tortures i la política d'extermini patida pels pobles ancestrals sota el mandat general Efraín Ríos Montt, va ser cata-

1. Comisión Interamericana de Derechos Humanos. Justicia e Inclusión Social: los desafíos de la democracia en Guatemala. OAS/Ser.LV/II.118. Doc5. Rev. 1. Consultar a : <http://www.cidh.oas.org/pdf%20files/guatemala.2003.pdf>
2. <https://cejil.org/comunicado-de-prensa/en-guatemala-si-hubo-genocidio-y-el-estado-aun-tiene-deutes-historicas-con-la-justicia/>

logada per la CEH i els tribunals guatemalencs al 2018² com a genocidi. Durant aquest període de temps més del 90% dels crims que es van perpetrar van ser comesos per l'estat o per grups paramilitars sota el seu control. En aquell mateix moment, el que seria el successor del general Riós Mont, Pérez Molina era el director de Intel·ligència Militar. Al desembre de 1996 i després de 5 anys de converses, es van signar els Acords de Pau entre el Govern guatemalenc i la guerrilla Unitat Revolucionària Nacional Guatemalenc - UNG-. No obstant això, la fi de la guerra no significà el fi de la violència estructural, institucional, el racisme cap als pobles ancestrals ni el fi de la impunitat i la corrupció que actualment continua vigent.

Guatemala és un país summament fràgil i amb un Estat totalment cooptat per grups de poder econòmic i polític. A la història més recent, els governs d'Otto Perez, Jimmy Morales i l'actual president Alejandro Giammattei han estat involucrats en nombrosos casos de corrupció, i s'ha denunciat a través de diverses instància que el poder judicial actua en moltes ocasions al servei de l'executiu de torn.

Segons l'OACNUDH al 2021, Guatemala continuava enfrontant reptes sistèmics i estructurals relatius a la violència, la desigualtat, la pobresa, la impunitat i corrupció. El president Giammattei durant el 2021 va decretar en 7 ocasions estat d'excepció i en 1, un estat de setge on són clars exemples de la militarització de qüestions civils. Les vulneracions de drets fonamentals i la persecució i criminalització dels pobles indígenes, periodistes i opositors han duplicat les xifres de presidències anteriors.

Durant les darreres dècades s'ha consolidat l'autoritarisme a través de diverses actuacions que van des de l'expulsió de la Comissió Internacional d'Investigació contra la Impunitat a Guatemala -CICIG- a la involucració en matèria de garanties dels drets humans de les dones, els nens el col·lectiu LGTBI entre altres com podem veure a continuació.

5.1 CONTEXT SOCIOECONÒMIC

Guatemala és l'economia més gran de l'Amèrica Central i un país considerat d'ingrés mitjà-alt. Tot i això, l'estatus de país amb ingressos mitjans- alts i l'aparent estabilitat econòmica no s'han traduït en una reducció significativa de la pobresa i la desigualtat. Aquesta realitat revela un país amb una riquesa concentrada en molt poques mans i una desigualtat extrema que afecta principalment la població rural i, específicament la població indígena, que és la que experimenta els índexs més elevats de pobresa i extrema pobresa. L'informe *Entre el suelo y el cielo* (OXFAM 2019) demostra que la desigualtat no es circumscriu només a diferències en l'ingrés, sinó que comprèn àmbits tan variats com la salut, l'educació, la seguretat, l'ocupació, les condicions de vida i la participació política. Ressalta, a més, que en cadascun d'aquests àmbits les dones rurals i les persones indígenes son les que encaren més desavantatges.

Una de les situacions més extremes es produeix en relació amb les condicions nutricionals de la seva població. Guatemala té la sisena taxa més alta de desnutrició crònica al món i la més alta a Amèrica Llatina i Carib, amb poblacions indígenes i rurals afectades de manera desproporcionada (FAO). La desnutrició crònica infantil i l'endarreriment en el creixement afecta el 47 per cent de la infància menor de cinc anys i el 58 per cent de la infància indígena³.

És rellevant ressaltar que OXFAM en el seu informe: *Obligades a desplaçar-se pel clima de 2019*⁴, va identificar un vincle cada vegada més important entre la manca d'aliments, les migracions i la crisi climàtica al Corredor Sec. El 57% dels i les migrants procedents d'Hondures, Guatemala i El Salvador entrevistats pel Programa Mundial d'Aliments entre el 2014 i el 2016 van indicar la "falta d'aliments" com el principal motiu pel qual havien abandonat els seus països. L'augment de la durada de la temporada seca (de 3 mesos a més de 6) està directament relacionat amb la pèrdua de les collites . El Banc Mundial estima que el nombre de persones desplaçades per la crisi climàtica a Centreamèrica podria arribar als 2,1 milions el 2050⁵. La pandèmia del Covid-19, les mesures adoptades per frenar-la, així com l'huracà i la tempesta tropical ETA i IOTA que van tenir lloc a finals del 2020 han agreujat la situació,

3. Enquesta Nacional Materno- Infantil del 2014-2015.

4. Informe disponible a: <https://www.oxfam.org/es/informes/obligadas-abandonar-sus-hogares-desplazamientos-provocados-por-el-clima>

5. KK Rigaud , et al. (2018). Groundswell : Preparing for internal climate migration . Banc Mundial. Washington, DC <http://hdl.handle.net/10986/29461>

5.3 CARACTERÍSTIQUES DEMOGRÀFIQUES

Guatemala és el país més poblat de Centreamèrica amb una població de més de 17 milions de persones (cens projectat). D'acord amb les xifres del darrer Cens de Població realitzat el 2018, el 43.75% es van autoidentificar com a indígenes dels pobles Mayas (24 pobles),⁶ Garífunes, Xincas i Croels o afrodescendents.

Una altra característica demogràfica del país és l'elevada proporció de joves que el 54% de la població té menys de 30 anys. Així mateix, la migració cap a altres països, en particular cap als Estats Units, està reconfigurant els territoris des de finals del segle passat. La mobilitat cap a Nord Amèrica des de Guatemala es va incrementar en un 293% entre el 1990 i el 2020 i la gran majoria d'aquestes persones van migrar de manera irregular i en condicions precàries. L'augment de la migració internacional està, de la mateixa manera, incidint sobre una varietat de trets demogràfics i socials als territoris on és més intensa.

5.4 GEOGRAFIA I RECURSOS NATURALS

Tot i ser un país petit en termes de dimensions, Guatemala és summament divers en termes biològics. És el primer país de Centreamèrica quant a diversitat eco regional i té la segona posició pel que fa al nombre total d'espècies descrites. Pel que fa a espècies endèmiques, Guatemala ocupa el primer lloc dels països de Centreamèrica.

6. Les comunitats anomenades Maies es componen de 24 pobles sent aquests: Achi', Akateco, Awakateco, Chalchiteco, Ch'orti', Chuj, Itza', Ixil, Jacalteco, Kaqchikel, K'iche', Mam, Mopan, Poqomam, Poq'anjob'al, Q'eqchi', Sakapulteco, Sipakapense, Tektiteko, Tz'utujil i Uspanteko.

Aquesta varietat d'ambients dona origen a una gran varietat de recursos naturals. La diversitat de sòls fèrtils que existeixen permet el cultiu de moltes espècies vegetals, fonamentalment, blat de moro, canya de sucre, arròs, tomàquet, patata, cítrics, plàtans, cafè, cacau i fesols. Guatemala compta amb una gran riquesa hídrica que inclou aproximadament 23 llacs, 119 llacunes i nombrosos rius que es divideixen en els seus dos vessants oceànics. També hi ha nombrosos boscos nadius que brinden importants serveis ecosistèmics com la captura de carboni de l'atmosfera, reducció de l'erosió del sòl i regulació d'esdeveniments extrems com a inundacions. No obstant això, els boscos pateixen altíssimes taxes de desforestació i també estan exposats a incendis intencionals. Els recursos pesquers són especialment rellevants⁷, en particular, l'aqüicultura guatemalenca se situa a la regió sud del país. Pel que fa a l'activitat minera, s'ha desenvolupat de manera més constant al voltant de minerals no metàl·lics, entre ells: guix, sorra, argila, marbre, pedra calcària, grava etc. perquè és una indústria orientada al consum intern i/o centreamericà. L'explotació de minerals metàl·lics com el níquel, or, plata i coure s'ha desenvolupat amb alts i baixos depenent fonamentalment dels preus dels metalls al mercat internacional⁸. No obstant, en un context de imperant descarbonització de l'economia i en el marc de la transició ecològica, l'explotació de minerals com el Níquel cada vegada són més significatius en països com Filipines, Rússia, Nova Caledònia, Guatemala. L'extracció d'aquest mineral és fonamental per exemple per la construcció de panells solars i per sistemes d'emmagatzematge d'energia.

Un dels exemples més paradigmàtics de conflicte socioambiental per l'extracció de Níquel és el Cas de l'Estor en el Departament d'Izabal associat a greus vulneracions de Drets Humans com assassinats, violacions i desplaçament forçat i que ha tingut un impacte especialment greu en persones del poble maya q'echi⁹.

6. SITUACIÓ DELS DRETS HUMANS

La situació dels drets humans a Guatemala s'ha vist profundament afectada per la crisi política i institucional en què es veu immersa el país i que ha derivat, entre d'altres, en la no-renovació del mandat de la Comissió Internacional contra la Impunitat a Guatemala (CICIG)¹⁰ el 2019 i d'institucions clau creades arran de la Firma dels Acords de Pau el 2020. Al seu lloc es va crear la Comissió Presidencial per la Pau i els Drets Humans (COPADEH), una institució sense fons i responsabilitats clares assignades. A això s'hi afegeix una agenda legislativa regressiva per a la promoció dels drets humans, amb l'entrada en vigor el 2021 de la Llei d'ONG, assenyalada de retallar els drets d'associació, o la proposta de la Llei 5920, assenyalada de cercar l'amnistia per a tots els processats per crims de guerra.

Els informes més recents de la Comissió Interamericana de Drets Humans (CIDH)¹¹, l'OACNUDH¹² i els informes preliminars de l'Examen Periòdic Universal (EPU)¹³ ho confirmen. A l'informe de la CIDH, Guatemala va ser inclosa a l'apartat que alerta de situacions i amenaces per als drets humans. Per la seva banda, l'OACNUDH considera que el context guatemalenc actual impedeix que es puguin assolir avenços significatius per assegurar l'exercici i gaudi dels drets humans.

7. González, Erika. OMAL (2022): L'impacte de les empreses pesqueres espanyoles a centreamèrica: aquicultura, pesca, impactes socioambientals i desplaçament forçat. Disponible a: <https://observatorinawi.cat/es/publicacions/el-impacto-de-las-empresas-pesqueras-espanolas-en-centroamerica-acuicultura-pesca-impactos-socioambientales-y-desplazamiento-forzado/>

8. Política Minera Institucional. Direcció General de Minería. Ministeri d'Energia i Mines. 2019.

9. Olivera, Beatriz, Carlos Tornel y Aleida Azamar [2022], "Capítulo 2. Geopolítica de los minerales para la transición energética", Minerales críticos para la transición energética. Conflictos y alternativas hacia una transformación socioecológica, CDMX, Engenera, Fundación Heinrich Böll y UAM-X. Disponible a: <https://mx.boell.org/sites/default/files/2022-12/minerales-criticos-e-book-ok.pdf>

10. Òrgan independent de caràcter internacional, la finalitat del qual va ser recolzar el Ministeri Públic, la Policia Nacional Civil i altres institucions de l'Estat tant en la investigació dels delictes comesos per integrants dels cossos il·legals de seguretat i aparells clandestins de seguretat, com en general a les accions que tendeixen al desmantellament d'aquests grups.

11. Informe anual CIDH 2021. Capítol IV.b Guatemala.

12. Informe anual de l'Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Drets Humans i informes de l'Oficina de l'Alt Comissionat i del Secretari General. A/HRC/52/23.

13. Consell de Drets Humans Grup de Treball sobre l'Examen Diari Universal. A/HRC/WG.6/42/GTM/2

6.1 LLIBERTAT D'EXPRESSION I REUNIO

L'any 2022, l'OACNUDH va observar un deteriorament de les condicions per a l'exercici del dret a la llibertat d'expressió i va documentar atacs contra periodistes que es van produir després de la publicació d'investigacions sobre casos on denunciaven possibles fets de corrupció. Es van registrar 38 al·legacions d'atacs contra persones treballadores de mitjans de comunicació i periodistes (23 homes i sis dones) i nou mitjans. Per part seva, l'Observatori de l'Associació de Periodistes de Guatemala es van registrar 66 atacs a periodistes i mitjans de comunicació durant el primer semestre⁷⁰.

L'OACNUDH també va documentar 137 manifestacions a tot el país, protagonitzades majoritàriament per pobles indígenes i les seves autoritats, estudiants i organitzacions de la societat civil en què es va documentar l'ús de gas lacrimogen, de vegades, en contra de manifestants pacífics malgrat el seu disposició al diàleg; un desplegament desproporcionat d'elements de la Policia Nacional Civil; la presa de fotografies a participants amb efecte intimidatori; i la presència de Policia Militar en tasques de seguretat ciutadana.

6.2 ACCÉS A LA JUSTÍCIA I LLUITA CONTRA LA IMPUNITAT

Pel que fa a l'accés a la justícia OACNUDH (Informe 2022) detecta la persistència d'estructures discriminatòries en especial per a les dones i els pobles indígenes. D'una banda, recomana que s'enforteixi i amplii la cobertura geogràfica dels tribunals especialitzats en delictes de femicidi i altres formes de violència contra la dona. D'altra banda, insisteix a garantir l'accés a la justícia i als recursos jurídics ràpids i efectius per als pobles indígenes. Especialment preocupa que encara no s'hagi adoptat una iniciativa de llei relativa a la jurisdicció especial indígena.

El 2022 també es van identificar violacions al dret a un judici just aprofitant la conjuntura de la COVID-19; es va limitar l'accés a l'informació en processos contra persones defensores de drets humans, inclosos el funcionariat de justícia i persones periodistes.

La mateixa organització de Nacions Unides assenyala que Guatemala viu una situació alarmant respecte a la independència judicial. El nombre de funcionàries i funcionaris de justícia que van rebre atacs relacionats amb les seves funcions en casos de corrupció i greus violacions als drets humans va incrementar un 71,43% en relació a les xifres del 2021. El Ministeri Públic, va continuar destituint fiscals sense processos disciplinaris o judicials, inclosos dos fiscals que havien estat a càrrec de casos importants de corrupció o de justícia transaccional. Així mateix el Congrés ha fet cas omís d'una ordre de la Cort de Constitucionalitat (entitat clau per a la lluita anticorrupció i la lluita contra la impunitat) que procedeix a triar jutges i magistrats per al període 2019 a 2022 i que permetin omplir vacants a la Cort Suprema. Paral·lelament, al 2022 es va re escollir, per un període de quatre anys més, l'actual Fiscal General, la Sra. Consuelo Porras, malgrat la seva inclusió a la llista d'Actors Antidemocràtics i Corruptes de Washington i les advertències omesos per la comunitat internacional en relació a la manca de respecte al degut procés al llarg de la selecció.

En aquest context, diversos ex fiscals i jutges han fugit del país per por de represàlies. Segons l'organització Transparència Internacional (TI)¹⁴ des de la sortida de la CICIG les condicions del país han empitjorat i les accions contra els operadors de justícia independents han estat un factor que ha afeblit la lluita contra la corrupció, especialment durant els darrers dos anys, obligant a sortir a l'exili a més de 20 operadors de justícia.

Amnistia Internacional denuncia que durant el 2022 les persones que treballaven a l'administració de justícia i ocupaven càrrecs clau en la lluita contra la impunitat en casos de corrupció i violacions greus de drets humans van ser destituïdes o se'ls va impedir ocupar els seus càrrecs i van suportar amenaces, persecució penal i campanyes difamatòries.

14. Informe Índice de Percepción de la Corrupción 2021. Disponible a: https://transparencia.org.es/wp-content/uploads/2022/01/CPI2021_Report_ES-web.pdf

Els informes preliminars del Consell de Drets Humans de les Nacions Unides de cara a l'EPU assenyalen que alguns diputats i diputades del Congrés de la República van continuar promovent iniciatives de llei contràries a estàndards internacionals de drets humans. S'identifica una agenda legislativa al Congrés que conté mesures regressives que afectarien diversos drets humans, inclòs el dret a la justícia, en restringir l'espai democràtic i debilitar els drets dels pobles indígenes, de les dones i de les persones LGBTIQ+.

Tot i que en el camp de la justícia transicional es van registrar importants avenços, OACNUDH també identifica que moltes de les violacions comeses durant el conflicte armat intern romanen en la impunitat, especialment pel que fa a la desaparició forçada. S'identifica també l'incompliment de diverses sentències de la CIDH que ordenaven la investigació de diverses causes del passat mitjançant l'ús reiterat de tàctiques dilatòries que posen en entre dit el dret de les víctimes a la justícia.

6.3 DRETS DE LES DONES

La violència contra les dones i les nenes va continuar sent una de les vulneracions més freqüents dels drets humans a Guatemala. L'any 2022 l'Observatori de les Dones del Ministeri Públic va registrar un augment del 5% de femicidis i morts violentes respecte al mateix període de l'any anterior, i de gairebé un 10% respecte al 2020 (font OACNUDH).

Així mateix, es van reportar 65.501 embarassos de nenes i adolescents entre 15 i 19 anys i 2.187 en nenes menors de 14 anys. El Codi Penal de Guatemala tipifica com a delictes de violació les relacions sexuals amb menors de 14 anys. En aquest context, l'assignació de recursos públics per a la prevenció de la violència contra les dones i la protecció de les víctimes va continuar sent insuficient, considerant la magnitud del problema. OACNUDH considera preocupant que el pressupost per a la Secretaria Presidencial

de la Dona disminuís entre el 2021 i el 2022, ja que podria impactar en el seu funcionament i les seves accions a favor dels drets humans de les dones. En aquest sentit, OACNUDH insisteix en el deure de garantir l'accés ple als serveis de salut sexual i reproductiva, a anticonceptius d'emergència i a una educació integral en sexualitat per sensibilitzar homes, dones, nens i nenes.

Paral·lelament, continuen les demores en els processos judicials del cas “Llar Segur Verge de l'Assumpció” en què 41 nenes i adolescents van morir en un incendi en haver estat tancades a l'alberg dependent de l'Estat on es trobaven custodiades.

S'identifiquen nivells desproporcionats de pobresa entre les dones i la desigualtat econòmica i social persistent, l'exclusió i la manca d'accés a la terra i els recursos productius.

Hi continua havent una preocupació per la criminalització de l'avortament, l'equip de les NN. EUA al país va indicar que la política de protecció a la vida i la institucionalitat de la família era contrària als estàndards internacionals de drets humans.

6.4 DRETS DEL COL·LECTIU LGBTI

Guatemala a efectes pràctics no protegeix a les persones del col·lectiu LGTBI contra la discriminació, tot i que la CIDH en nombroses ocasions ha advertit que en per “altres motius” es troben contingudes en la norma les categories: orientació sexual i la identitat de gènere.

L'estigmatització, l'assetjament, la discriminació i els índexs de violència contra les persones lesbianes, gais, bisexuals, transgènere i intersexuals són altament freqüents.

Entitats especialitzades com Visibles o Trans-Formación¹⁵ senyalen que les poques denúncies que arriben a instàncies estatals no són ateses amb la importància que els correspon. Per altre banda, la identitat de gènere de les persones trans no és reconeguda legalment. Al 2018 es va intentar aprovar una llei d'identitat de gènere que va ser rebutjada el 2019. En el procés de discussió pública va primer discurs d'odi transfòbic.

El matrimoni entre persones del mateix sexe- tant civil, com matrimoni de fet- no és reconegut per l'actual marc legal.

Al març de 2022, el Congrés de Guatemala va aprovar l'anomenada Llei per la Protecció de la Vida i la Família, una llei que prohibeix el matrimoni entre persones del mateix sexe- ja sigui civil o de fet- així com també es prohibia l'educació sexual i afectiva a les escoles.

En aquesta línia, els últims governs de Guatemala han obstaculitzat l'avenç en la formulació de polítiques públiques que garanteixin l'atenció i els drets humans del col·lectiu LGTBI per tal de satisfer a les majories electorals conservadores i religioses.

6.5 DRETS DELS POBLES ORIGINARIS

Guatemala és el país amb major percentatge de persones que formen part dels pobles ancestrals, no obstant de facto els marcs normatiu de garantia dels drets fonamentals d'aquest col·lectiu són pràcticament inexistents o ineficaços. Tot i que el país va ratificar el conveni 169 de l'OIT al 1996 i va ser un dels membres més actius en l'aprovació de Nacions Unides sobre els Drets dels Pobles Indígenes al 2007, la translació i el desenvolupament normatiu a nivell intern és simbòlic i genera un buit legal important.

15. Informe Índice de Percepción de la Corrupción 2021. Disponible a: https://transparencia.org.es/wp-content/uploads/2022/01/CPI2021_Report_ES-web.pdf

Al 2018, Victoria Taulis-Corpuz, relatora Especial de Naciones Unidas sobre els drets dels pobles indígenes¹⁶ va subratllar la necessitat que Guatemala harmonitzi la seva legislació interna amb les seves obligacions constitucionals i internacionals sobre els drets dels pobles indígenes. La mateixa Relatora Especial va destacar que la manca de protecció dels drets dels pobles ancestrals a les seves terres, territoris i recursos naturals és dels principals problemes que feien front els pobles indígenes a Guatemala així com també la manca de garanties del dret a l'autodeterminació i al propi govern.

Alhora, el Comitè de Drets Humans va expressar la seva preocupació per l'atorgament de llicències d'exploració i explotació en territoris de pobles indígenes sense la consulta prèvia lliure i informada en la majoria de casos i per altre banda, en tampoc tenir en compte els resultats d'aquestes consultes comunitàries. En aquest sentit, no hi ha ni reconeixement dels seus drets, ni cap procediment establert per garantir que es duguin a terme consultes. A més, quan els pobles indígenes han organitzat les seves pròpies consultes, aquestes no han estat reconegudes. Cap de les més de 70 consultes comunitàries¹⁷ que han estat organitzades per les comunitats que es veuen afectades per megaprojectes han estat preses en consideració pel govern, i la Cort de Constitucionalitat les ha declarat no vinculants. Aquestes consultes comunitàries han estat iniciades atès que el govern no ha respectat la interlocució requerida sota els termes del Conveni 169 de l'OIT. Diversos Comitès de nacions Unides observen que aquest context ha derivat en desallotjaments forçosos de pobles indígenes dels seus territoris sense la protecció legal adequada i de vegades amb un ús excessiu de la força. L'Alta Comissionada va expressar la seva preocupació pels desallotjaments forçosos i els consegüents desplaçaments interns que aquests han provocat.

Així, doncs, s'identifica que malgrat l'obligació contreta per Guatemala amb la ratificació del Conveni 169 de l'OIT, l'Estat de Guatemala ha incomplert sistemàticament la seva obligació de consulta als pobles indígenes en totes les llicències de projectes extractius atorgades fins avui. Al contrari, els governs successius han deslegitimant les més de 80 consultes comunitàries dutes a terme per la població afectada pels projectes des de l'any 2005 fins a l'actualitat (font PBI).

En l'informe de l'any 2022, OCNUDH instava l'Estat guatemalenc a garantir la plena aplicació dels estàndards internacionals sobre el dret a la consulta dels pobles indígenes i les condicions per a la participació en la presa de decisions; assegurant-se que entitats imparcials i independents facin els estudis sobre l'impacte en els drets humans. També insta l'Estat a reconèixer i enfortir les aportacions econòmiques, socials, culturals i ambientals de les dones indígenes i afrodescendents.

En la mateixa línia també es feia referència les dificultats sistemàtiques i estructurals dels pobles ancestrals respecte l'accés al sanejament, l'habitatge, l'educació i la seguretat alimentària. En aquest sentit, cal ressaltar la prevalença d'una estructura social discriminatòria que afecta especialment les dones indígenes.

Pel que fa a la llibertat d'expressió destaca la sentència del 2021 de la CIDH sobre el dret dels pobles indígenes a la llibertat d'expressió i accés a ràdios comunitàries¹⁸. A la seva sentència, la CIDH va determinar que la regulació de la radiodifusió al país consisteix en una prohibició de facto, gairebé absoluta, del dret a la llibertat d'expressió dels pobles indígenes i, alhora, els impedeix el dret de participar a la vida cultural. Actualment els pobles indígenes continuen definint rutes específiques amb l'Estat per a la implementació de les mesures de reparació determinades a la sentència.

6.6 SITUACIÓ DE LES PERSONES DEFENSORES DE DRETS HUMANS

Al llarg del 2022, OACNUDH reporta un augment de la criminalització cap a persones defensores del 54,34% respecte al 2021, fet que suposa un increment alarmant. En alguns casos, els atacs es van atribuir a empreses privades. L'ACNUDH va registrar l'assassinat de quatre defensors, tres pertanyents al

16. ONU: Oficina del Alto Comisionado de Derechos Humanos (ACNUDH), Guatemala: Declaración final de la Relatora Especial de las Naciones Unidas sobre los derechos de los pueblos indígenas, Victoria Tauli-Corpuz al concluir su visita a Guatemala, 11 Mayo 2018, disponible en esta dirección: <https://www.refworld.org/es/docid/5af5c6504.html>

17. Només s'han trobat dades fins 2017

18. Cort Interamericana de Drets Humans :IDH_CP-103/2021.

Comitè de Desarrollo Campesino, i un periodista, tots presumptament vinculats amb la tasca de defensa dels drets humans.

Mentre que la Procuradoria dels Drets Humans va reportar 131 casos d'atacs a persones i organitzacions defensores de drets humans, 52 dels quals eren contra periodistes; la Unitat de Protecció a Defensores i Defensors de Drets Humans de Guatemala (UDEFEQUA) va registrar, del gener al desembre, 2.265 agressions: 2.143 contra persones defensores (697 dones i 1.446 homes) i 122 contra col·lectius.

L'OACNUDH va registrar amb preocupació 61 casos de criminalització contra persones defensores de drets humans, inclosos periodistes, per impedir-los l'exercici legítim de la feina o sancionar-los. En alguns casos, les accions penals han estat impulsades per empreses privades, principalment palmeres, hidroelèctriques i mineres, contra autoritats indígenes. Per a l'Alt Comissionat, el funcionament inadequat dels mecanismes nacionals de protecció suposa un risc més gran d'atacs contra els que defensen els drets humans. A més, s'ha pogut documentar que persones defensores de drets humans han deixat de denunciar davant del Ministeri Públic per manca de confiança i por de represàlies.

Paral·lelament s'identifica al país un tancament de l'espai de treball per a les organitzacions socials, per una banda, per les reformes de la Llei d'Organitzacions No Governamentals i del Codi Civil, que restringeix l'espai públic, els drets de reunió pacífica i llibertat d'associació i expressió, representant un obstacle per a la participació ciutadana i la defensa dels drets humans. D'altra banda, a causa de les iniciatives de llei que promouen ampliar la definició de terrorisme, cosa que augmentaria el risc de criminalització d'organitzacions i persones defensores dels drets humans.

6.7 EMPRESES I DRETS HUMANS

A Guatemala com a altres països del continent, el conflicte armat i la violència estan summament entroncats amb els interessos econòmics. Amb els acords de pau, les estructures paramilitars i l'Estat muten per defensar interessos privats: el conflicte acaba, però preval "una altra guerra" (font CICIG). Durant els darrers anys, i públicament justificada per la crisi arran de la pandèmia del Covid-19, s'ha produït una remilitarització gradual de Guatemala i tot això, segons la interpretació generalitzada d'organitzacions com PBI¹⁹ socials, aquesta s'ha utilitzat per imposar projectes extractivistes, d'infraestructura i monocultius.

Paral·lelament, el juny de 2021 es van celebrar els 10 anys de l'aprovació dels Principis Rectors sobre les Empreses i els DDHH a NNUU. Aquests Principis suposen el reconeixement de responsabilitats compartides de l'Estat i del sector privat pel que fa a la promoció del desenvolupament sostenible i la protecció dels DDHH. Tot i això, la seva implementació continua sent el principal desafiament a nivell global i, especialment, en països rics en béns naturals com Guatemala (font PBI). El model econòmic extractivista té conseqüències serioses per a comunitats rurals, pobles indígenes i persones defensores de DDHH que, sovint, són blancs de tota mena d'atacs i amenaces quan s'atreveixen a alçar la veu contra els megaprojectes. Segons l'Observatori per a la protecció dels defensors de DDHH i UDEFEQUA, és possible identificar una seqüència d'agressions, amenaces, criminalització, estigmatització i fins i tot assassinats contra els que defensen la terra i el territori²⁰. Per a les persones defensores, la implementació efectiva d'aquests Principis i de les normes de DDHH ha de començar per la conscienciació de les comunitats sobre els seus drets davant del clar desequilibri de poder entre les empreses privades i les comunitats afectades: "les empreses privades exerceixen una influència considerable als Estats i s'asseguren que els reglaments, les polítiques i els acords d'inversió serveixin per promoure la rendibilitat de les activitats empresarials"²¹ (font PBI).

A Guatemala actualment es fa un procés de consulta desenvolupada per Comissió Presidencial per la Pau i els Drets Humans per a l'elaboració de la línia base del Pla Nacional d'Acció d'Empreses i Drets Humans, que ha inclòs 12 organitzacions de la societat civil. No obstant això, OACNUDH recomana garantir

19. Nota informativa PBI, 2022 sobre impacte de la pandèmia. Disponible a: <https://pbi-guatemala.org/es/news/2022-02/los-impactos-del-covid-19-en-las-comunidades-acompanadas-por-pbi>

20. OMCT i UDEFEQUA (2021). Guatemala: Una deuda sin Salda. Recomendaciones para una agenda pública que garantice el derecho a defender derechos.

21. Informe de la Relatora Especial sobre els drets dels pobles indígenes A/HRC/39/17. 10.08.2018.

la participació de tots els actors en la realització del Pla Nacional d'Acció d'Empreses i Drets Humans i assegurar l'aplicació dels Principis Rectors sobre les Empreses i els Drets Humans per a la protecció de les persones defensores de drets humans.

No obstant aquest fet, OACNUDH Guatemala ha manifestat preocupació davant els recurrents desallotjaments i desplaçament forçat del qual són víctimes els pobles ancestrals per la implementació de projectes extractius així com per l'arribada de grans monocultius. En aquest sentit, els conflictes agraris van continuar sent recurrents. L'ACNUDH va documentar varis casos de desallotjaments forçosos que afecten a més de 250 famílies.

6.8 SITUACIÓ DELS MIGRANTS, REFUGIATS I SOL·LICITANTS D'ASIL

Guatemala es caracteritza per ser un país de trànsit i principalment d'origen i retorn de persones refugiates, en menor mesura és receptor de sol·licitants d'asil (al 2022 es van presentar un total de 962 sol·licituds d'asil no obstant, pel que fa a reconeixements de 1986 fins 2022, només s'han concedit 773 estatuts de refugiat segons el Departament de Reconocimiento de Estatutos de Refugiado – (DRER-). La situació de país és complexa doncs es produeixen històricament fluxos migratoris mixtos, en el qual el desplaçament forçat pren múltiples formes, incloent el tràfic de persones.

L'OACNUDH²² considera que Guatemala es troba en un moment sense precedents en relació amb els moviments migratoris mixtos. L'Alt Comissionat ressalta que, a Guatemala, entre les causes estructurals

22. Recull d'informació preparada per l'Oficina de l'Alt Comissionat de Nacions Unides per als Drets Humans. Grup de Treball sobre l'Examen Periòdic Universal. A/HRC/WG.6/42/GTM/2.

que provoquen la migració forçada hi ha els elevats índexs de pobresa, corrupció, violència i criminalitat, l'exclusió social d'alguns grups i la manca d'oportunitats laborals. També menciona com els desastres naturals i el canvi climàtic cada vegada esdevenen un factor d'expulsió més rellevant.

A l'informe del 2022, OACNUDH Guatemala va identificar operatius d'expulsió de persones migrants de forma irregular al seu territori per part de l'Estat. Els operatius van ser realitzats per l'Institut Guatemalenc de Migració amb el suport de la Policia Nacional Civil i l'Exèrcit de Guatemala. Des d'ACNUR s'insisteix que els retorns no voluntaris i forçosos en punts fronterers suposen un risc addicional per a la integritat de les persones migrants.

7. ELS CONFLICTES SOCIAMBIENTALS

Els conflictes socioambientals s'engloben com una dimensió més dins els anomenats conflictes socials. Aquests es caracteritzen per ser processos amb una temporalitat concreta que es donen en l'àmbit públic i on hi intervenen diferents actors amb interessos trobats.

Normalment aquesta disputa es produeix entre la població local directament afectada, les empreses que es volen apropiari del territori i un Estat que recolza al sector privat a través de generar un marc normatiu que els hi és favorable i fins hi tot a través del lucre directe. També hi solen intervenir de forma directe e indirecte representants institucionals locals i / o regionals. Hi ha diverses aproximacions sobre la conceptualització d'aquests però una de les tesis que dona una resposta més integral al seu origen és la que sorgeix de l'ecologisme polític, amb autors com Martínez Alier (2014), en que es vincula l'existència d'aquests conflictes al creixement del metabolisme dels països del Nord Global que tenen uns índex de consum energètics, de recursos naturals i aigua cada vegada més importants.

Alguns trets comuns dels conflictes socioambientals son²³:

- Es desenvolupen en contextos amb una asimetria i desequilibri de poder molt marcats entre els diferents actors. També en moltes ocasions es donen en zones on hi ha hagut una històrica absència de l'estat.
- En moltes ocasions per una de les parts la natura i els bens naturals formen part d'un ecosistema simbòlic que conforma la seva identitat i formen part de la història. En gran mesura en aquells territoris habitats per pobles ancestrals.
- Tot i que els conflictes es produeixen a escala local, tenen impacte a nivell regional i estatal i fins hi tot global.
- Els recursos naturals es converteixen en una font de beneficis a nivell estatal alhora que afavoreixen la consolidació de petites, mitjans i grans elits econòmiques dins el país.

Aquest tipus de conflictologia està principalment associat a l'accés, el control i la tinença de la terra, així com particularment al control dels recursos naturals com l'aigua, minerals, etc. Aquests conflictes generen unes externalitats a través de la introducció de noves activitats econòmiques que produeixen canvis en els usos del sol que atempten contra les poblacions originàries de la zona i afecten els seus drets econòmics, socials, culturals i ambientals així com moltes vegades contra drets civils i polítics.

Aquesta realitat és molt present a tot el continent llatinoamericà, doncs des de les últimes tres dècades, hi ha hagut un creixement exponencial d'aquestes disputes sobretot en països com Mèxic, Colòmbia i Centreamèrica. Aquest increment es va donar principalment (com ja s'ha mencionat anteriorment), a partir dels anys noranta, quan es va obligar a diversos països de la regió a adoptar mesures d'ajustament estructural a petició dels grans organismes internacionals com el Fons Monetari Internacional o el Banc

23. Rodríguez Fernandez, Iokine, Inturias, Mirna, Frank, Volker, Robledo, Julianna, Sarti, Carlos and Borel, Rolain (2019) Conflictividad socioambiental en Latinoamérica: Aportes de la transformación de conflictos socioambientales a la transformación ecológica. pp. 1-42.

Mundial així com per l'apertura econòmica a les grans inversions estrangeres i la firma de tractats de lliure comerç. D'aquesta manera, es va produir un viratge de les seves economies cap al sector primari a través de l'explotació i mercantilització dels béns naturals.

Respecte a la regió Centreamericana, Guatemala i Hondures són els principals països on hi ha megaprojectes relacionats amb la mineria, les hidroelèctriques i els monocultius. Entre els dos països aglutinen el 61% de tots els existents a la regió²⁴. Xifres que mentre es realitza aquest informe ja són obsoletes doncs les últimes dades que s'han obtingut regionals són de 2017.

Guatemala és un exemple paradigmàtic de tot el que hem mencionat anteriorment. L'implementació de monocultius com la canya de sucre i la palma africana, la mineria a cel obert, les hidroelèctriques, la desforestació, la creació de megaprojectes d'infraestructures han estat la base econòmica del país. Això ha produït una sèrie de greus externalitats que han tingut un fort impacte principalment pels pobles ancestrals i les comunitats camperoles així com per les dones.

L'Observatorio de Multinacionales de América Latina (OMAL) categoritza els impactes dels megaprojectes en diferents dimensions que són atrevessades per el gènere, la classe social i l'ètnia/raça²⁵.

Categories d'anàlisis	Subcategories d'anàlisis	Enfocaments transversals
Dimensió econòmica	<ul style="list-style-type: none"> - Propietat i condicions del bé o servei - Apropiació/ desposseïció de béns comuns - Explotació laboral - Implicacions pel teixit econòmic social - Incidència erari públic - Dinàmiques regressives en el treball 	Gènere Classe Ètnia/raça
Dimensió ambiental	<ul style="list-style-type: none"> - Impactes en el flux d'energia, materials, residus i emissions. - Apropiació béns naturals col·lectius - Contaminació y degradació d'ecosistemes - Risc de desastres 	
Dimensió política	<ul style="list-style-type: none"> - Desenvolupament d'iniciatives polítiques i legals emparades en l'arquitectura de la impunitat. - Desenvolupament d'iniciatives il·legals emparades en la impunitat corporativa. va 	
Dimensió sociocultural	<ul style="list-style-type: none"> - Transformacions sociològiques en comunitats i poblacions afectades. - Implementació de practiques socials regressives i excloents. - Alteracions en els usos i costums culturals de les poblacions afectades pels megaprojectes. - Desallotjaments i desplaçament forçat 	

D'aquesta manera, els impactes dels megaprojectes afecten a múltiples dimensions i exerceixen violències de diferents graus.

24. Bran-Guzmán, E., (2017). Conflictividad socioambiental en Centroamérica. Una década de rearticulación y movilización social y política. Argumentos, 30(83), pp. 43-68. ISSN: 0187-5795. Disponible a : <https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=59552649003>

25. González, E., (2022). El impacto de las empresas pesqueras españolas en Centroamérica acuicultura, pesca, impactos socio ambientales y desplazamiento forzado. Comissió Catalana d'Ajuda al Refugiad. Disponible a:

8. TERRITORI ANCESTRAL CH'ORTÍ; LA RESISTÈNCIA ORGANITZADA D'UN POBLE Davant L'EXTRACTIVISME

El poble maia Ch'orti ' històricament estava assentat al sud-est de Guatemala (al departament de Chiquimula i Zacapa), al nord-est d'Hondures (Copan i Ocotepeque) i al nord d'El Salvador. Es tracta d'un territori ancestral dividit políticament i econòmicament per tres estats-nació. A Guatemala, concretament al Departament de Chiquimula , és on viu la major part d'aquest poble; unes cent mil persones Ch'orti' segons l'últim cens de població realitzat per l'Institut Nacional d'Estadística guatemalenc a l'any 2018. No obstant, les organitzacions indígenes apunten que el cens de 2018 no reflecteixi la diversa realitat del país donat que no es van realitzar campanyes suficients per a promoure l' auto identificació i per altra banda, al fet que en diverses comunitats no es va poder realitzar la identificació de totes les persones que hi vivien.

Mapa Departament de Chiquimula. Font: Prensa Libre

Alguns pobles indígenes van realitzar campanyes sobre auto identificació , la qual cosa permetrà una major visibilització , per exemple , del cens 2002 a cens 2018, els Ch'orti ' van passar de 46.833 a 112.432. La regió maia C'hortí ' , situada al Corredor Sec centreamericà , ha estat històricament afectada pel fenomen de la desnutrició : fa 20 anys , la desnutrició aguda era tan comuna que l'ètnia va ser qualificada com a víctima de la fam. Segons els experts , les mesures per abordar- ho han estat des de llavors purament assistencialistes, sent "...una cadena de desigualtat que emana des de l'època colonial"²⁶.

A principis del segle XXI, van començar un procés de reorganització davant els embats del neoliberalisme: la implementació d'indústries extractives, el deute inabastable que havien generat debut als préstecs que van demanar per fer viable la producció agrícola davant d'una situació d' extrema sequera que va viure la regió i una crisi del cafè a nivell mundial que va fer que no hi hagués pràcticament producció. Les diverses comunitats del poble Ch'orti' es van començar a organitzar a través d'organitzacions camperols

26. La desnutrició a Guatemala és una estratègia política". El País. 16 de febrer 2022.

i indígenes com és la Central Campesina Ch'orti ' Nou Dia -CCCND²⁷. Aquesta organització capacita i facilita informació a les comunitats sobre aspectes relacionats amb els seus drets, sobre l'accés a la terra, l'economia i el medi ambient. Té la finalitat de recolzar als consells indígenes en l'organització de respostes davant les amaneses que pateixen les seves comunitats a través de coordinar accions de resistència pacífica així com en relació al litigi estratègic.

Anys més tard, a principis del 2000 va començar un dels conflictes socioambientals més rellevants a la regió. Concretament al municipi de Jocotán , Chiquimula , es va impulsar la instal·lació de tres centrals hidroelèctriques per part de l'empresa Les Tres Niñas . Aquest projecte va despertar una gran resistència per part de les comunitats, doncs una de les centrals era de les més potents del país i es volia instal·lar al Riu Jupilingo que és una de les principals fonts d'aigua dolça al Departament. Això té una transcendència especial atès que aquesta zona és dels territoris més afectats pel canvi climàtic i considerat com dels més secs de tota Centre-Amèrica.

Les comunitats en resistència van patir nombroses amenaces, atacs i intimidacions contra els qui no volen vendre les seves terres i es van oposar al projecte. Per altra banda, van denunciar la manca d'informació i consulta prèvia tal com recull el Conveni 169 de l'OIT²⁸. En aquest context, algunes comunitats de Jocotán van començar a sol·licitar el reconeixement de les seves terres com a comunals, la qual cosa permetria la seva gestió comunitària i obligaria les empreses a fer una consulta prèvia. Passats alguns anys sense resolució, al 2013 les autoritats indígenes que formaven part de CCCND van treballar l'enfortiment de les comunitats a partir d'una forta reivindicació dels drets històrics i de la seva manera ancestral d'organitzar el territori i les comunitats.

Davant la violència que exerceixen els projectes extractius a la regió, la resistència no-violenta de les comunitats ha combinat estratègies de litigi amb altres de mobilització social en la defensa dels seu territoris, i han aconseguit diverses sentències favorables que han estat històriques. Al juliol de 2020 la Cort de Constitucionalitat de Guatemala va ratificar una sentència de 2016 que reconeix els drets mancomunats del poble Ch'orti de Jocotán sobre les 635 cavalleries de terra que el Comú d' Indis de Jocotán va comprar a la Corona espanyola al 1777 - Amb aquesta sentència va quedar revocada la llicència que la Municipalitat de Jocotán havia atorgat per cinquanta anys a l'empresa Las Tres Niñas per fer diferents hidroelèctriques²⁹.

De la mateixa manera, al 2014, les comunitats organitzades a través del CCCND, juntament amb la coalició Guatemala Sin Hambre³⁰, van aconseguir una victòria que va esdevenir un punt d'inflexió al denunciar a l'Estat de Guatemala per violar el dret humà a l'alimentació. Amb tres sentències favorables, el cas estableix jurisprudència sobre les obligacions de l'Estat com a garant d'aquest dret. Al municipi d' Olopa , després d'anys de lluita, els pobles originaris van aconseguir la cancel·lació de la llicència atorgada a la mina Pedrero per manca de consulta prèvia, lliure i informada. Donada la gran conflictivitat existent al voltant d'aquest projecte, des de la suspensió de la seva llicència al febrer de 2019 les comunitats d' Olopa organitzen plantades pacífiques a les entrades de la mina per assegurar que es compleix aquesta decisió ministerial (PBI, 2019).

8.I EXPOLI DE LA TERRA; EL CAS DE LA CANTERA EL PORVENIR

Les comunitats maia Ch'orti ' tal com s'ha mencionat, s'han organitzat front diversos projectes extractivistes que es volen implantar al seu territori. Alguns exemples són la hidroelèctrica El Oregano, Capajá i Cajón del Río a Camotán o el Corredor Intraoceànic³¹ però amb especial incidència és la mineria a cel obert, l'activitat extractivista que aprofundeix de manera més greu a la crisi mediambiental i de drets humans dels pobles indígenes provocant diversos conflictes socioambientals.

27. Informació extreta de documents facilitats per Lesly Ramírez, representant de CCND

28. OIT: https://www.ilo.org/dyn/normlex/es/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C169

29. Informació extreta de entrevista realitzada durant la visita a Chiquimula, a la autoritat ancestral Damaso Aldana Garcia de la comunitat Matasano, Jocotán

30. Casolo, J., J. O., Jerónimo, J. Sendra., 2020. «La (re)construcció de la autonomia de un pueblo» Ecología Política, 60: 122-126

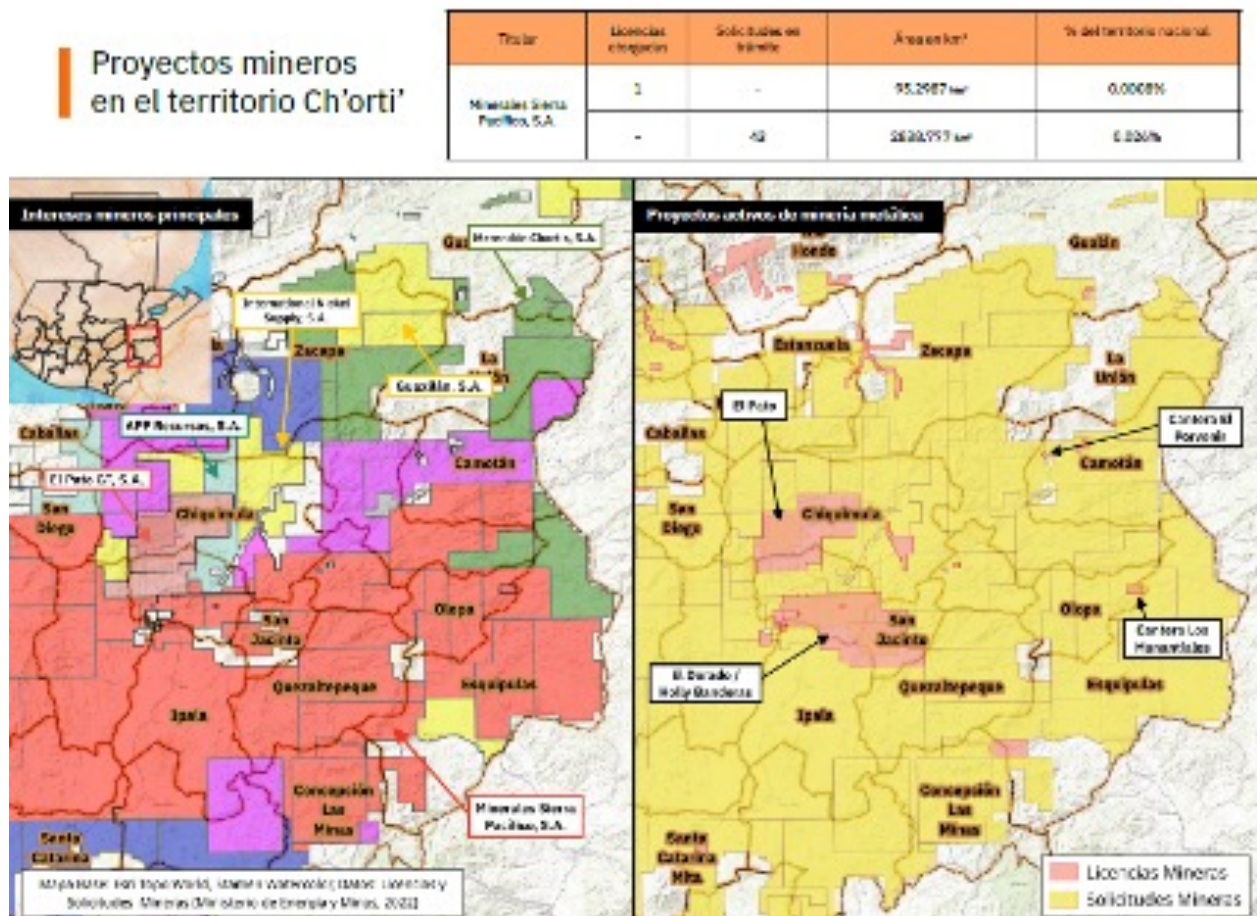
31. La criminalització a comunidades y liderazgos Ch'orti' que luchan por la defensa del territorio y las riquezas naturales: una constante en el departamento de Chiquimula y el oriente de Guatemala. (2021).Boletín Enfoque: No. 77, 8 de junio de 2021

L'impacte de la mineria a cel obert és d'especial transcendència. Chiquimula és part de l'anomenat Corredor Sec on l'impacte del canvi climàtic és absolutament dràstic i sumant altres factors vinculats a la mineria a cel obert, l'explotació de muntanyes, tala d'arbres i el desviament de rius, trobem una doble o triple degradació ambiental que té un vincle molt estret en aquest Departament de Guatemala amb l'existència d'un dels índexs més alts de desnutrició i pobresa de tota Centre-Amèrica. Cada vegada és més manifesta la relació entre degradació ambiental i problemes de salut.

A les empreses extractives mineres, en complicitat dels diferents governs de torn -Govern, Ministeri d'Energia i Mines, municipis-, se'ls facilita l'accés al territori i se'ls concedeixen llicències mineres a tot Guatemala.

Per altre banda, en les entrevistes realitzades a la comunitat i en la mateixa línia del que va verificar la relatora especial XXX la implementació en els municipis del sistema de Consejos Comunitarios de Desarrollo (COCODES), ha contribuït de manera substancial a l'erosió i debilitament de les estructures tradicionals d'autogovern dels pobles indígenes, també del Ch'ortí, així com ha estat utilitzat per infiltrar els interessos polítics per davant de les necessitats reals de les comunitats. Això en un context on les institucions pròpies d'autogovern dels pobles ancestrals a Guatemala no estan efectivament reconegudes.

En la reunió que vam mantenir amb Guadalupe Garcia y Benjamín Chang del Observatorio de Industrias Extractivas (OIE), ens van explicar que moltes de les mines estan en actiu sense comptar amb els permisos pertinents per operar o prospectar ja que fan passar la seva activitat com si fossin pedreres i tinguessin un impacte molt menor del que en realitat tenen. Per altre banda, també apuntaven a que quasi bé tot el territori del poble Chortí està sota una sol·licitud de llicència minera o amb una de ja otorgada. Aquesta realitat es pot veure en el mapa següent:

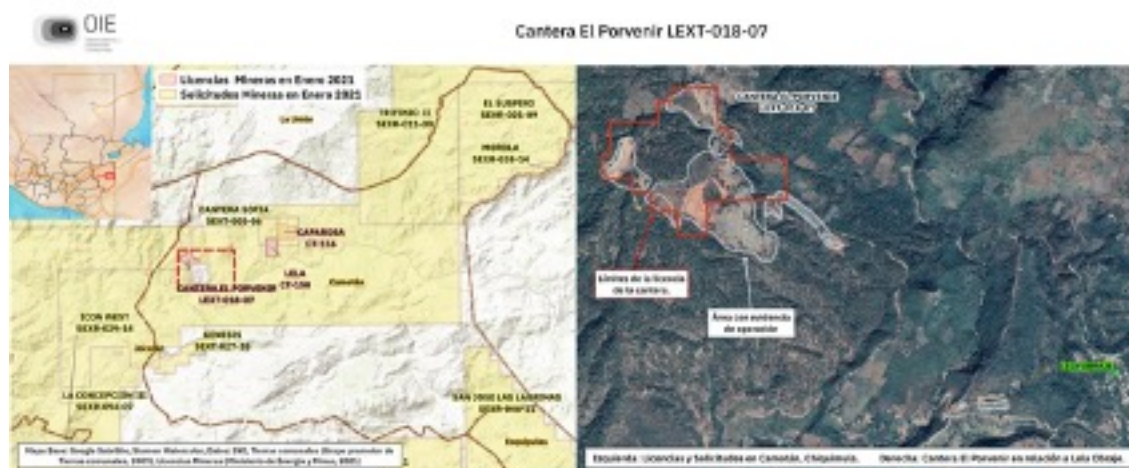
32. Entrevista grabada a Guadalupe Garcia y Benjamín Chang membres de l'OIE a l'agost de 2022.

En aquest sentit un dels projectes més controvertits ha estat el de La Cantera El Porvenir. Aquesta es troba situada al centre del bosc ancestral comunitari El Zompopero . Aquest bosc pertany a la comunitat de Lela Obraje , municipi de Camotán (Chiquimula) i és el més gran de la regió. En ella es produeix l'extracció d'òxid de ferro (hematita) i grafit. Aquesta mina té un ampli historial d'incompliments des que es va concedir la seva llicència al juny de 2008 fins a l'actualitat, que segueix operant encara que la llicència estigui caducada i pendent de pagar diverses multes Segons denunciïn les autoritats comunitàries que viuen al voltant de la mina, l'empresa ha talat gran part del bosc *Zompopero* que és considerat un bosc ancestral que durant segles ha estat cuidat i protegit per les comunitats maia Ch'orti³³. Aquest projecte va començar sense autorització legal i malgrat l'oposició de les comunitats indígenes i autoritats ancestrals obviant la consulta, lliure i informada segons el conveni 169 de la OIT i la Declaració de Nacions Unides sobre els pobles indígenes. A més, durant la visita que fem a l'agost de 2022, autoritats ancestrals articulades a través de CCCND ens van dir que dos naixements d'aigua situats en aquells boscos s'han assecat i que la poca aigua que arriba a les comunitats està summament contaminada.

Entre els anys 2011 i 2019, el Ministeri d'Energia i Mines- MEM- va realitzar quatre inspeccions en les quals mai va trobar cap evidència que aquesta hauria començat a operar. Segons la llei que regula la mineria -Decret N° 48-97- a Guatemala, una mina ha de començar a operar abans de transcórrer els primers dotze mesos a partir que ha estat atorgada. Si no s'inicia cap activitat durant aquest període de temps, s'iniciaria un expedient de caducitat.

Durant aquests anys el MEM va notificar diverses incidències tècniques a l'empresari que hi ha darrera la cantera El Porvenir , Marcelino Pérez, que tot i fer alguna modificació, va seguir sense operar i sense esmenar la major part d'incidències. Al 2018 el MEM va iniciar els tràmits de caducitat.

Una vegada la llicència de la mina caduca, tant les comunitats com les investigacions d'organitzacions diverses com l'Observatori d'Indústries Extractives han assenyalat que la mina està operant de forma il·legal i fora dels límits que se li van concedir inicialment tal i com es veu en la següent imatge:

Mapa 2Font: OIE, 2022

En aquesta mina hi ha una gran presència de personal armat cosa que ha dificultat les investigacions sobre terreny i d'aquesta manera poder documentar de manera real els impactes en termes de degradació ambiental que està produint. D'altra banda, es coneix que darrera d'aquesta hi ha interessos del narcotràfic ja que es troba en un lloc estratègic proper a la frontera amb Hondures. Els vincles entre extractivisme , presència de cossos armats i narcotràfic són una constant.

Tan sols al Departament de Chiquimula hi ha en tràmit més de 75 sol·licituds per realitzar exploració i ex-

33. Informació extreta de l'entrevista a Juana Ramírez autoritat ancestral i portaveu de les dones maya- Ch'orti'.

plotació de metalls i minerals. Com es pot veure al mapa facilitat per l'OIE, això a efectes pràctics vol dir que tot el Departament està sotmès a la possible concessió d'una llicència minera.

Degut a la resistència de les comunitats davant dels projectes de mineria a cel obert, especialment el de la Cantera El Porvenir, tant les autoritats ancestrals com les organitzacions han patit una greu criminalització; assetjament, amenaces de mort, judicialització, assassinats...

Un exemple d'aquesta criminalització va ser la detenció el dia 30 de gener de 2022 de l'autoritat indígena espiritual Ch'ortí Timoteo Valdez després de liderar una sèrie de protestes pacífiques, inclòs el bloqueig de carreteres per la falta de resposta del Govern davant les seves demandes de cancel·lació de les llicències mineres. La detenció es va produir un dia abans que el governador de Chiquimula i els responsables del Ministerio de Energía y Minas, Ministerio de Ambiente, així com l'alcalde de Camotán es comprometessin a donar resposta sobre el tancament de la Mina El Porvenir.

Alguns líders socials, els quals no se'n fa menció explícita en aquest informe per preservar la seva identitat en l'anonimat, han hagut de fugir i buscar protecció internacional en altres països ja sigui sol·licitant asil o a través de programes de reassentament temporal per persones defensores dels drets humans³⁴. En aquest sentit, especialment han patit aquesta repressió els membres de la Coordinadora Campesina Central Campesina Ch'ortí Nuevo Día amb qui ens vam reunir durant la visita i posteriorment van participar de les jornades realitzades a Barcelona durant els dies 8 i 9 de febrer de 2022.

8.2 CANTERA LOS MANANTIALES

Aquest és un cas paradigmàtic d'èxit parcial de les comunitats maya ch'ortí després d'exercir la resistència pacífica durant anys. La mina, situada en el municipi d'Olopa, extreia antimoni des de la dècada dels 90. El 9 d'agost de 2019, les comunitats maya – Ch'ortí d'Olopa van presentar una ampara a l'empresa Los Manantiales davant la Cort Suprema de Justicia per violació al dret a consulta prèvia, lliure i informada. L'extracció d'antimoni ha comportat la tala indiscriminada d'arbres en una de les zones més afectades pel canvi climàtic així com ha contaminat els naixements d'aigua afectant la salut dels habitants de la comunitat d'Olopa i especialment als nens i nenes. Així com havia incidit en la mort de diferents cultius i altres

L'antimoni és element químic, semimetàl·lic, que actualment s'utilitza per enderarrir l'aparició de flames; augmenta la duresa del plom i principalment es fa servir en la fabricació de micro-xips per a tecnologia digital i en l'elaboració dispositius electrònics. És un element cabdal en la transició energètica ja que es fa servir per millorar els circuits integrats de les energies "verdes". L'extracció és tan contaminant com l'extracció d'or i plata. Al novembre del 2019, la Cort Suprema els va concedir la empara temporal pel que deixava en suspensió la llicència d'activitat concedida pel Ministeri d' Energia i Mines.

No obstant, al 2020 aprofitant l'estat d'emergència provocat per la pandèmia de la Covid 19, membres de les comunitats Ch'ortí van denunciar que personal laboral de la mina estava realitzant activitats en els terrenys propietat de la empresa Cantera Los Manantiales. Al juliol del mateix any, van assassinar al defensor de terra i territori Medardo Alonso Luzero molt implicat en la resistència activa contra el projecte miner. En aquest sentit, la PDH va informar que la seva mort estava vinculada a la lluita contra la mineria i la defensa del territori.

Però la història d'aquesta cantera està estretament vinculada a la criminalització, l'assetjament i les amenaces a lideresses i líders socials. Per posar alguns exemples, l'any 2016, vint-i-dos líders que van participar en protestes no violentes van ser criminalitzats. Al març de 2019, el propietari de la mina, Odilio Guzmán Salazar va reunir un grup d'homes armats per a atacar i intimidar als resistents pacífics Ch'ortí que participaven en un bloqueig rotatiu. Al mateix any, representants de l'empresa van disparar contra manifestants pacífics i van atropellar amb un vehicle a la multitud, ferint a la líder comunitària Irma Méndez. El marit de Méndez, Elizandro Pérez, de 36 anys, "la màxima autoritat indígena de la seva comunitat,

34. La criminalización a comunidades y liderazgos Ch'ortí que luchan por la defensa del territorio y las riquezas naturales: una constante en el departamento de Chiquimula y el oriente de Guatemala. (2021). Boletín Enfoque: No. 77, 8 de junio de 2021

es va trobar mort en circumstàncies misterioses al novembre de 2018 que encara no han estat investigades pel Ministerio Público. El cos de Pérez va ser trobat en el seu domicili, i si bé els fets que van envoltar la seva mort encara no han estat esclarits, és important ressaltar que en el mes anterior a la seva mort, Pérez havia estat blanc de reiterades intimidacions i amenaces de mort per la seva participació en defensa territorial”³⁵

En aquesta línia al 2022 es va denunciar penalment a la autoritat ancestral d'Olopa Felipe Díaz Ramos³⁶ per presumpte delictes de retenció il·legal de dues persones, que van resultar ser els propietaris d'un dels terrenys on opera l'empresa Cantera Los Manantiales. Durant el judici, es va poder saber que la dona d'un dels demandants és la propietària de la llicència de la mina. Aquest no és un fet aïllat, si no que parteix d'una estratègia extesa contra les resistències organitzades de judicialització de les seves causes a través de presentar denúncies davant el Ministeri Públic. Durant el 2021, cinc persones més que eren autoritats ancestrals i defensores de drets humans de Olopa van ser acusades del mateix delictes i detingudes sota engany, ja que se'ls havia citat per declarar per un succés a la comunitat quan van ser apressades. A aquest fet s'hi va sumar la vulneració de drets de la infància que van patir dues menors filles d'una de les defensores arrestades. Van ser separades de forma violenta i portades en patrulles fins al municipi on les van entregar a familiars³⁷.

En aquesta línia també s'ha desplaçat forçosament diverses famílies i comunitats tant per l'arravatament de la terra, com per l'exercici de violència o la manca de capacitat de cultivar i poder viure en condicions de dignitat.

35. Cherofsky, Jess.(2021) “Asesinado en defensa de la vida: El legado de Medardo Alonzo Lucero, defensor Ch'orti' de los derechos humanos”. Disponible a: <https://www.culturalsurvival.org/news/murdered-defense-life-legacy-chorti-human-rights-defender-medardo-alonzo-l>

36. <https://prensacomunitaria.org/2022/01/autoridad-indigena-chorti-enfrenta-proceso-judicial-por-oponerse-a-la-minera-los-manantiales/>

37. <https://www.pdh.org.gt/comunicacion/noticias/pdh-verifica-situacion-de-autoridades-indigenas-y-defensores-del-territorio-de-la-prensa-olo-pa-chiquimula.html>

Desplaçament forçat

Cal ressaltar que a Guatemala no s'ha reconegut oficialment el desplaçament intern de la població, per la qual cosa el país no compta amb cap tipus de legislació sobre aquesta base sobre la qual es puguin desenvolupar polítiques públiques d'atenció a les persones desplaçades internament (IDMC, 2019). El més proper al reconeixement del desplaçament forçat es remunta als Acords de Pau signats el 1996 (CRISTOSAL, 2021). Les dades facilitades per l'IDMC estimen que a finals del 2021 hi havia 243.000 desplaçats interns a causa de conflicte i violència a Guatemala, però adverteixen que la xifra es basa en dades considerablement desactualitzades que no s'han posat al dia des del 1997 i que no tenen un anàlisi diferenciada en relació amb els tipus de violència que els han originat. També documenta un total de 22.000 desplaçaments a finals del 2021 ocasionats per desastres naturals, si bé adverteixen que aquestes dades no incorporen informació sobre quan, com i durant quant de temps les persones van estar desplaçades. El mateix IDMC reconeix que, malgrat que predomina el concepte que la gent procedent de Centreamericà travessa la frontera cap als Estats Units perquè és una manera simple i fàcil de migrar, els patrons de moviments de població dins de Guatemala suggereixen el contrari: les persones prefereixen romandre a les seves comunitats d'origen i fan esforços substancials per mitigar factors com la violència esperant poder evitar haver d'anar-se'n (IDMC 2018).

Per altre banda, ACNUR³⁸ considera que Guatemala té un paper important en la dinàmica dels moviments humans mixtos³⁹ a la regió centreamericana ja que es caracteritza per ser un país d'origen, trànsit, destí i retorn de persones. Pel que fa a la població sol·licitant d'asil originària de Guatemala, ACNUR⁴⁰ reporta al llarg del 2022 28.421 persones reconegudes com a refugiades segons el mandat d'ACNUR i 165.785 persones sol·licitants d'asil. La gran majoria tenen com a destinació els Estats Units d'Amèrica: el 95% de les sol·licituds i el 85% dels reconeixements d'asil tenen lloc a aquest país. El país receptor següent és Mèxic, mentre que a l'Estat espanyol només van reconèixer 111 estatuts de 570 sol·licituds realitzades al 2022. La realitat és que durant la visita hem pogut comprovar com les dinàmiques extractives tenen un impacte directe en la ruptura del teixit social i en l'accés mitjans tradicionals de subsistència de les comunitats. Això fa que moltes persones es vegin obligades a sortir del territori per buscar unes condicions de vida més dignes. Moltes d'elles s'autoreconeixen com a persones migrants econòmiques (les comunitats ho parlàvem en aquests termes). No obstant, la realitat després d'entrevistes i un anàlisi de la situació social, política i econòmica és que són aquests impactes en termes socials, econòmics, de salut, consum i producció dels projectes extractius que tenen implantació al territori que expulsen a les persones de les comunitats i fan difícil poder fer una translació directe de degut a la multiplicitat de casuístiques que forcen la decisió final però sobretot per la violència i disputa.

38. Butlletí març 2023, ACNUR Guatemala.

39. El terme "migració mixta" es refereix als moviments transfronterers de persones, la qual cosa inclou els refugiats que fugen dels conflictes, les víctimes del tràfic i les persones que busquen millors oportunitats i condicions de vida. Les persones que formen part dels fluxos migratoris mixtos ho fan per diferents motius, presenten diferents condicions jurídiques i s'enfronten a nombroses situacions de vulnerabilitat.

40. <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/download/?url=H1e8He>

9. CONCLUSIONS

Guatemala, des de fa anys està vivint un neocolonialisme de caire extractiu que es basa en la privatització de tots els béns (recursos) naturals per part de monopolis i oligopolis transnacionals i amb total connivència de l'estat, generant unes relacions comercials summament desigualats i unes externalitats que han derivat en una sèrie d'impactes econòmics, ecològics, socials, culturals, polítics i territorials. Aquests són viscuts en gran mesura per les comunitats camperoles i indígenes del país.

En el cas del territori Ch'hortí, aquest ja va ser fortament influït per la implantació del monocultiu del cafè que sorgia d'una necessitat del mercat europeu i que els va portar a contraure una gran deute. Les comunitats indígenes van ser les qui van aportar tota la força de treball, van ser expropiades de la terra i les qui es van veure sotmeses a un deute estratosfèric al que era difícil poder fer front.

Les comunitats maya Ch'ortí han hagut de fer front a projectes hidroelèctrics, implantació de monocultius, projectes de grans infraestructures però és l'extractivisme miner el que major impacte genera a les comunitats i al entorn.

En aquest sentit, després de les reunions mantingudes tan amb integrants de les comunitats afectades com d'altres organismes com UDEFEGUA, PDH, OIE, podem dir que els membres de la comunitat maya Ch'ortí i especialment els de CCND han patit agressions, amenaces, criminalització i estigmatització, patrons que s'han identificat contra les defensores de la terra i el territori arreu del món. Això va des de la seva identificació (lideratges socials o organitzacions) per part d'actors estatals i no estatals des que manifesten preocupacions sobre l'ús que se'n fa de la terra, o per la implementació de megaprojectes extractius. També han rebut intimidació i amenaces. Intimidació per la presència de personal armat, ja sigui de forces d'orde públiques o de persones de cossos privats de seguretat (com és el cas de la cantera El Porvenir). I per últim, a través de la materialització de les agressions, la judicialització de les persones més visibles o autoritats indígenes, la difamació, estigmatització, atacs físics i, també l'assassinat.

La violència entorn als megaprojectes i les vulneracions de drets ambientals dels que en deriven nombrosos impactes en termes econòmics, de salut, comunitaris, de gènere fa que moltes persones vegin obligades a sortir del territori per dues raons, per buscar una vida millor o perquè son directament amenaçades. Determinar l'impacte real d'aquest model econòmic extractiu al territori Ch'ortí en termes de desplaçament forçat és complex, no obstant es donen tots els elements que el fan més que factible.

Con la colaboración de: